

dual topshiriq bajarish. o'tilgan mavzu bo'yicha lug'at diktanti tuzib kelishni, keyingi darsda esa o'qituvchi rolini bajarishni tavsiya qilish mumkin. Bunday ish turi bolalarda shubhasiz qiziqish uyg'otadi.

Buning hammasi o'qituvchining kichik yoshli o'quvchilarda lingvistik lug'atlardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishga metodik jihatdan tayyorgarlik ko'rishini taqozo qiladi. Bu uzim uchun avvalo lug'atdan foydalanish murakkab ko'nikmasining tarkibiy ishlari (operatsiyalari) bo'lmish ko'nikmalar sirasini belgilab olish lozim.

Lug'atdan foydalanishga dour elementar, ko'nikmalar quyidagilar:

1. Darsliklarga yordamchi lug'atlardan foydalanish.
2. Kirish maqolasi matnini diqqat bilan o'qib chiqish.
3. Lug'atning nomlanishiga qarab tavsiflanadigan til birligini aniqlash.
4. Alifbosi so'z ko'rsatkichi bilan ishlash.
5. Lug'at tuzilishi rejasini tuzish va yodda saqlash.
6. Lug'at maqolasi tuzilishi rejasini tuzish va yodda saqlash.
7. Shartli belgilar, ramzlar, shartli qisqartmalar bilan ishlash.
8. Lug'atlar bilan ishlashda o'qish-qarab chiqish va o'qish-izlashdan foydalanish.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi quyidagilarni bilishi (aniqlashi) kerak:

1. Lug'atning nomini.
2. Lug'atning muallifi, muharriri.
3. Nashriyoti va nashr qilingan yilini.
4. Lug'atning turini.
5. Lug'atning vazifasini.
6. Lug'atda so'zlarning joylashish tartibini: alifbo, uyali, mavzuviy tartibda joylashirilganini.

Ishni yengillashtirish uchun har bir lug'atga unda qabul qilingan shartli belgi, qisqartmalar yozilgan xatcho'p-eslatma qilib qo'yish tavsiya qilmadi.

O'qituvchilar tajribasini o'rganish natijasida ona tili darslarida lug'at ishi yetakchi o'rin egallamo-g'i lozim degan xulosaga kelish mumkin. Bu ishning samaradorligi o'qituvchining kasbiy mahoratiga bog'liq. Yangi texnologiyalardan foydalanish bolaning darsga qiziqishini oshiradi. Lug'at bilan ishlash esa – ona tilini o'rgatishdagi yangi texnologiyalardan biri – madaniyatni o'stirish texnologiyasidir. O'quvchilarda lug'atning barcha turidan foydalanish ko'nikmasini shakllantirish lozim. Bu shubhasiz ularning madaniy va ma'naviy saviyasini oshiradi.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida imlo lug'atidan foydalanish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini imloga o'rgatishda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tuzilgan "Imlo va talaffuz lug'ati" [8] hamda Sh. Rahmatullayev va A. Hojiyevning "Imlo lug'ati" [7] dan foydalanish mumkin.

Imlo lug'ati bilan ishlash natijasida o'quvchilarda mustaqil ravishda lug'atdan foydalanish ko'nik-masini hosil qilish kerak. Mustaqil ishlashga o'rgatish murakkab, ziddiyatli jarayon. Shunga qaramay o'quvchilarni mustaqil ishlashga o'rgatishning quyidagi bosqichlarini ajratish mumkin:

1. O'quvchilar o'qituvchi yordamida tayyor namunaga qarab ish ko'radi (taqlid qilish bosqichi).
2. O'quvchi ishning bir qismini mustaqil bajaradi (qisman mustaqil ishlash bosqichi).
3. Boshlang'ich sinf o'quvchisi muayyan ishni ish takrorlangan vaziyatlarda mustaqil bajaradi.

Birinchi sinfda lug'at bilan ishlashda quyidagi maqsadlar qo'yiladi:

1. O'quv-biluv motivatsiyasi asoslarini yaratish.
 2. Maxsus kitob – lug'atga qiziqish uyg'otish.
- Bu maqsadlardan kelib quyidagi vazifalarni amalga oshirish ko'zda tutiladi:

1. O'quvchilar lug'atda so'zlar birinchi harfiga ko'ra alifbo tamoyili asosida joylashishini bilishi kerak.

2. O'quvchilar lug'atdan so'zni birinchi harfiga qarab topa olishi kerak.

Birinchi sinfda lug'at bilan ishlash taqlid qilish bosqichida o'qituvchi yordamida tayyor namunaga qarab, qisman mustaqil ishlash bosqichida lug'at sahifasini ko'rsatish orqali amalga oshiriladi.

Birinchi sinfda imlo lug'ati bilan ishlashni qachon boshlash kerak? Rus tili o'qitish metodikasi bo'yicha mutaxassis olimi L. N. Kalininaning fikricha, lug'at bilan ishlash ko'nikmasini o'quvchining maktabdagi birinchi qadamlaridan, savod o'rgatish darslaridan boshlash lozim.

Kichik yoshli maktab o'quvchilarida biluv faoliyati shakllari, usullariga qiziqish kuchligini hisobga olib lug'at bilan ishlashda turli qiziqarli usullar, ta'limiy o'yinlar, musobaqa elementlaridan foydalanish lozim.

Lug'atni daraja olib kirish o'zbek tili alifbosini o'zlashtirishga doir katta tayyorgarlik ishi bilan boshlanadi. Bu vazifani bajarishga qaratilgan o'yinlarga misol keltiramiz.

"Nima nimadan keyin?" o'yini.

Bu o'yinda bolalar hayvonlar rasmi tushirilgan kartochkalarni alifbo tartibida joylashtiradi. Masalan, birinchi o'ringa ayiq rasmini (a harfiga), ikkinchi o'ringa bo'ri rasmini (b harfiga), uchinchi o'ringa delfin rasmini (d harfiga) va hokazo tarzda qo'yib chiqishadi.

O'yinning maqsadi: alifboni mustahkamlash, undan amaliy foydalanishni o'rgatish.

"Kutubxonachining yordamchilari" o'yini.

Jihozlar: kitob dastalari, harflar yozilgan kartochkalar.

O'yinning borishi: O'qituvchi shunday deydi: "Bolalar, biz siz bilan yangi kutubxonadamez Kutubxonachiga kitoblarni to'g'ri va tez tarib chiqishga yordam berishimiz kerak. Birinchi tokehada familiyasi A dan K gacha, ikkinchi tokehada L dan U gacha, uchinchi tokehada X dan Ch gacha bo'lgan harflar bilan boshlanuvchi mualliflarning kitobi turadi. O'quvchilar dastalardan kitoblarni ajratib, tokehalarga qo'yib chiqadi.

Bunday o'yinlarni bar-bir darsda o'tkazish mumkin. Lug'at bilan tanishtirish uchun esa maxsus dars ajratish kerak.

Imlo lug'atidan lug'at-ma'lumotoma sifatida foydalanishni namoyish qiluvchi topshiriqlarga misol keltiramiz.

1-sinf. 1-topshiriq. Lug'atdagi dastlabgi 10 ta so'zni o'qing, ular qaysi harf bilan boshlanadi? Oxirgi 10 ta so'z qaysi harf bilan boshlanadi?

2-topshiriq. *Maktab, afrob, ozod, umid* so'zlarining oxirida qaysi harf yozilishini lug'atdan aniqlang.

Imlo lug'atidan lug'at-darslik sifatida foydalanish.

3-topshiriq. Lug'atdan tutuq belgisi qamashgan 5 ta so'z topib yozing.

4-topshiriq. ("Joy nomlarining bosh harf bilan yozilishi" mavzusini o'rganishda) Lug'atdagi ilovadan foydalanib O'zbekistonning 5 ta asosiy shahri va 5 ta asosiy daryosining nomini yozing.

Ikkinchi, uchinchi sinfda lug'at bilan ishlash maqsadi muvakkablashadi:

Bolalarda lug'atga murojzat qilish ehtiyojini tarbiyalash.

Vazifalar: 1. O'quvchilar so'zlarining faqat birinchi harfiga qarab emas, keyingi harfiga ham qarab joylashtirilishi tamoyilini bilishi kerak.

2. O'quvchilar lug'atdan so'zni birinchi, ikkinchi harfiga qarab topa olishi kerak.

3. Orfogrammalarni tekshirishda mustaqil ishlash va o'z-o'zini tekshirish qobiliyatini rivojlantirish lozim. Ish qisman mustaqil ishlash va o'z-o'zini tekshirish bosqichida olib boriladi.

2-sinfda imlo lug'ati bilan ishlashga doir quyidagi topshiriqlardan foydalanish mumkin:

1-topshiriq. ("Ona tili" darsligi [6]dagi "Unli tovushlar va harflar" mavzusida berilgan 20-mashqqa qo'shimcha, Mashqda "Tushirib qoldirilgan a va o harflarini nuqtalar o'rniga qo'yib, so'zlarni o'qing" degan topshiriq berilgan. Mashqda quyidagi so'zlar berilgan: *S, bci, b, dring, kar, m, q, run, k, ri, shka, r, ruc, sh, ig, m, h, nd, lak, l, vl, gi, q, v, q*). Yozgan so'zlaringizni lug'atdan tekshiring.

2-topshiriq. Nuqtalar o'rniga i yoki u harfini qo'yib, so'zlarni yozing: *bur...n, qur...q, qo'v...q, sov...q, qul pnaq, mush k, kum...sh, qum...rtaq, qorong'... bulg*. Yozgan so'zlaringizni lug'atdan tekshiring.

3-topshiriq. Bolalar k(o'a)nsert, k(o'a)mbryn, k(o'a)lbasa, k(o'a)missiya so'zlarida a yoki o harfi yozilishini lug'atdan tekshirdi. Sobir *ka-* bilan boshlanadigan barcha so'zni o'qib chiqdi va bu so'zlar lug'atda yo'q dedi. Nodir bu necha sahifani ag'darib, to'rtala so'zni ham topdi. Nima uchun Sobir bu so'zlarni topolmadi?

4-topshiriq. Lug'at diktanti ("Aytilishda tushib qoladigan undoshlar" mavzusiga) *Baland, go'sht, qand, payvand, g'isht, tirband, dasht, farzand, taft, band*. Yozgan so'zlaringizni lug'atdan tekshiring.

5-topshiriq ("So'z ichida ketma-ket kelgan bir xil undochalar" mavzusiga) Naqtalar o'rniga zarur o'rinda harf qo'yib yozing. Yozgan so'zlaringizni lug'atdan tekshiring: *Lug'a, chaq-a, boq-a, mal-a, tol-a, kor-a, has-a, mar-a, gar-i, pash-a, tash-a*.

6-topshiriq. Lug'at diktantni ("Tutush belgisi" mavzusiga). "Zarur o'rinda tutush belgisini qo'yib yozing. Yozgan so'zlaringizni lug'atdan tekshiring". O'quvchi quyidagi so'zlarni xytib turib yozdiradi: *A'lo, a'zo, ta'm, sa'va, gal'a, ta'na, ta'rif, ta'sir, ta'vil, mash'al, ma'no, ma'yor, ma'yor, jar'at, an'om, ba'zi*.

7-topshiriq. ("Tutush belgisi" mavzusiga). Imlo lug'atidan in harfi bilan boshlanuvchi tutush belgisi qatnashgan 5 ta so'z topib ko'chiring.

3-sinfda imlo lug'ati bilan ishlashga doir quyidagi topshiriqlardan foydalanish mumkin:

1-topshiriq. Lug'atdan *yalguz* so'zini toping. Undan oldin qayta so'z kelgan? Undan keyin-chi? Nima uchun?

Tajriba shuni ko'rsatadiki, nostandart, mummmoli topshiriqlar hatto passiv o'quvchilarda ham daraja qiziqish uyg'otsdi.

2-topshiriq. "Qayin so'zlar do'kon" o'yini ("O'r" mavzusiga [2]). O'quvchilar "so'uvchilar" va "xaridorlar"ga bo'linadi. Barcha guruh lug'atidan muayyan mavzu ("Sabzavot", "Meva" va hokazo)ga oid so'zlarni tanlaydi va ularidagi ayrim harflarni tukharib yozadi. Ikkinchi gurubdagi bolalar so'zlarni oldi va lug'atdan foydalanaib tukharib qoldirilgan harflarni qo'yib yozadi. Masalan, sabzavodlar: *k...it...shka, p...msidor, tur...sa...zi, q...voq*.

3-topshiriq ("O'r" mavzusiga). Imlo lug'atidagi t harfi bo'limidan nima so'rog'iga javob bo'luvchi 10 ta so'z topib yozing. O'quvchilar misol uchun quyidagi so'zlarni yozib oladi: *sabitat, zaribar, sanadir, tarig, tarog, tarozi, tarva, tonga, ta'vil, seifitor*. Bu topshiriqni bajarish orqali o'quvchilar lug'atdan kerakli so'zini topishni va so'zlariga so'roq berishni o'rganadi hamda shu so'zlarning qanday yozilishini bilib oladi.

4-topshiriq. ("Sifat yozovchi qo'shimchalar" mavzusiga). *Sovi, qari* so'zlariga -q qo'shimchasini qo'shib sifat yozang va yozing. Yozgan so'zlaringizni lug'atdan tekshiring. So'zlarning o'ziga qanday tovush o'zgarishi yuz berdi?

5-topshiriq. ("Fe'l yozovchi qo'shimchalar" mavzusiga). Quyidagi so'zlarga *-illa* yoki *-ulla* qo'shimchasini qo'shib fe'l boril qiling: *rog, g'ov, shov, nig, zhiq, shov, lov, biq, qur, lik, viz*. Yozgan so'zlaringizni lug'atdan tekshiring.

3-sinfda imlo lug'atidan tekshirish diktantini yozishda ham foydalanish mumkin. O'quvchi diktantini yozdingach, shunday topshiriq beradi: "Diktandagi xato yozgan bo'lishingiz mumkin bo'lgan so'zlarni imlo lug'atidan tekshirib, xatongizni tuzating". Bunday topshiriq o'quvchini imloviy sezgirlik va o'z-o'zini tekshirishga o'rgatadi.

4-sinfda imlo lug'ati bilan ishlashning maqsadi quyidagilardan iborat:

1. Lug'atdan foydalanishni ona tili darajidagi har kungi ishlar tizimiga, incho, buyon ustida ishlash tizimiga kirush.

2. O'z-o'zini tekshirish malakasini shakllantirish.

4-sinfda imlo lug'ati bilan ishlashga doir quyidagi topshiriqlardan foydalanish mumkin:

1-topshiriq. ("Otlarning egallik qo'shimchalari bilan qo'llanishi" mavzusiga [4]). Quyidagi so'zlarga egallik qo'shimchasini qo'shib, tovush o'zgarishi yuz bergan-bermaganligiga qarab ikki guruhga bo'lib yozing: *bilak, nilak, xalq, iskitrok, buloq, axloq, erk, tok, farg, xalq, huguq, yuzug*.

Bu topshiriqni bajarish uchun Sh. Rahmatullayev va A. Hojiyev tomonidan tuzilgan imlo lug'atining "O'zbek tilining asoxy imlo qoidilari" berilgan qismiga murojaat qilish kerak bo'ladi. Bunda "Asos va qo'shimchalar imlora" bo'limidagi 34-boridda shunday deb yozilgan: "k, q undoshi bilan tagan ko'p bo'g'imli so'zlarga, shuningdek *bek, yo'q* kabi ayrim bu bo'g'imli so'zlarga egallik qo'shimchasi qo'shilganda k undoshi g undochiga aylanadi va shunday yoziladi: *nilak-nilalig, bek-bekgi*. Lekin ko'p bo'g'imli o'zlashma so'zlarga bu bo'g'imli ko'pchilik so'zlarga egallik qo'shimchasi qo'shilganda k, q tovushi alitcha aytiladi va yoziladi: *erk - erki, huguq - huguqim*".

O'quvchilar qo'sida asosida so'zlarni quyidagicha yozadi: *bilagi, nilagi, bulog'i, yuzug'i, xalqi, iskitroki, axloqi, erki, toki, fargi, xalqi, huguqi*.

Bunday holda imlo lug'ati o'quv qo'llanma vazifasini bajaradi.

2-topshiriq. ("Sifat yasovchi qo'shimchalar" mavzusiga). Imalo lug'atidan ser-, be- qo'shimchalari bilan yasalgan 5 tadan sifat topib yozing. so'zlarning o'zagi va qo'shimchasini belgilang.

Boshlang'ich sinf ona tili va o'qish darslarida izohli lug'atdan foydalanish.

Boshlang'ich sinflarda foydalaniladigan asosiy lug'atlardan biri izohli lug'atdir. Izohli lug'at bilan ishlashning asosiy vazifasi boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z boyligini oshirishdir. Ma'lumki, 6-7 yoshli bolaning so'z boyligi katta emas. Ular odatda ko'p so'zlarning faqat bitta, o'z ma'nosini biladi. Ularning natqida aniq ma'noli (narsa-buyumni bildiruvchi) so'zlar ko'pchilikni tashkil qiladi, mavhum ma'noli so'zlar esa (masalan, *do'stlik, naxshlik, baxr*) ancha kam. Izohli lug'at bilan ishlashda lug'at ishiming quyidagi umumiy metodik tamoyillariga noya qilish kerak:

1. O'quvchilar lug'atini boyitish, ya'ni yangi so'zlarni, shuningdek, bolalar lug'atida bo'lgan ayrim so'zlarning yangi ma'nolarini o'zlashtirish. Ona tilning lug'at boyligini bilib olish uchun o'quvchi o'z lug'atiga har kuni 8-10 ta yangi so'zni, shu jumladan, ona tili darslarida 4-6 so'zni qo'shishi, ya'ni shu so'zlar ma'nosini o'zlashtirishi lozim.

2. O'quvchilar lug'atiga aniqlik kiritish. Bu o'z ichiga quyidagilarni oladi: 1) o'quvchi puxta o'zlashtirmagan so'zlarning ma'nosini to'liq o'zlashtirish, ya'ni shu so'zlarni matnga kiritish, ma'nosi yaqin so'zlarga qiyoslash, antonim tanlash yo'llari bilan ularning ma'nosiga aniqlik kiritish; 2) so'zning kinoyali ma'nosini, ko'p ma'noli so'zlarni o'zlashtirish; 3) so'zlarning sinonimlarini, sinonim so'zlarning ma'no qisqalarini o'zlashtirish; 4) ayrim frazeologik birliklarning ma'nosini o'zlashtirish.

3. Lug'atni faollashtirish, ya'ni o'quvchilar ma'nosini tushunadigan, ammo o'z natqiy faoliyatida ishlatmaydigan nafaol lug'atidagi so'zlarni faol lug'atga o'tkazish. Buning uchun shu so'zlar ishtirokida so'z birkmasi va gaplar tuziladi, ular o'qiganlarni qayta hikoyalash, subbat, bayon va inshoda ishlatiladi.

4. Adabiy tilda ishlatilmaydigan so'zlarni o'quvchilar faol lug'atidan nafaol lug'atiga o'tkazish. Bunday so'zlarga bolalarning natq mahiti ta'sirida o'zlashib qolgan adabiy til me'yoriga kirmaydigan, ayrim adabiy asar va so'zlashuv tilida qo'llanadigan soddasoz va iboralar, sheva va ijtimoiy guruhga oid so'zlar kiradi.

Boshlang'ich sinf ona tili va o'qish darslarida F. Safarov va S. Safarov tomonidan tuzilgan "Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun izohli lug'at"dan [9] foydalanish maqsadga muvofiq. Bu lug'atda boshlang'ich sinf ona tili va o'qish kitobi darsliklaridagi o'quvchilar uchun tushunarli bo'lgan 2000 dan ortiq so'z o'quvchiga mos tarzda izohlab berilgan.

1-sinfda izohli lug'at bilan ishlashning vazifasi o'quvchida lug'atdan kerakli so'zni topish va lug'at maqolasining tuzilishini tushunish (asosan bir ma'noli so'z-larda) ko'nikmasini shakllantirishdan iborat. Lug'at maqolasini topish va sahifa raqamini aytish musobaqa, o'yin shaklida amalga oshiriladi.

Bolalarning lug'at maqolasini o'zlashtirish jarayoni alohida ahamiyatga ega. Masalan, *yalpiz* so'zini o'rganishda quyidagi savol va topshiriqlardan foydalanish mumkin:

1. Lug'atda *yalpiz* so'zi qanday izohlangan?

2. Izohdan keyin berilgan gaplarni o'qing. Bu gaplardagi *yalpiz* so'zining ma'nosi izohga to'g'ri keladimi?

3. *Yalpiz hidi gapurdi* gapining ma'nosini izohlang.

4. *Yalpiz so'zini hid, barg, termoq, xushbo'y* so'zlari bilan bog'lang (*yalpiz hidi, yalpiz bargi, yalpiz termoq, xushbo'y yalpiz*).

2-sinfda izohli lug'at bilan ishlashning vazifasi o'quvchida lug'at maqolasining tuzilishi tushunish, ko'p ma'noli va shakldosh so'zlarni ajrata olish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat.

Shuni qayd qilish kerakki, izohli lug'at bilan ishlashni ham so'z darajasida, ham so'z birkmasi, gap va matn darajasida tashkil qilish lozim.

Misol uchun, so'z darajasida ishlaganda so'z ma'nosini aniqlashningga qaratilgan topshiriqlarni berish mumkin.

1-topshiriq. Lug'atdan *randa, ufurmoq, hashamatli* so'zlarini topib, lug'at maqolasiga qarab har birining ma'nosini izohlang.

Izohli lug'at bilan ishlashda o'quvchilarni so'z ma'nosini izohlashning turli usullariga o'rgatish mumkin. Izohli lug'atda so'z ma'nosi quyidagi usullarda izohlanadi:

1) jins ma'nosini bildiruvchi so'z va tur belgilarini bildiruvchi so'zlar orqali;

2) ma'nodosh so'z keltirish orqali.

Ko'pchilik so'zning ma'nosi jins ma'nosini bildiruvchi so'z va tur belgilarini bildiruvchi so'zlar orqali izohlanadi. Masalan, beqasam so'zi lug'atda shunday izohlanadi: *Ipakdan to'qiladigan yo'l-yo'l gulli pishiq gazlama* [9, 19]. Bu izohdagi *gazlama* so'zi beqasamning qaysi jinsga kirishini, *ipakdan to'qiladigan yo'l-yo'l gulli pishiq* so'zlari bu gazlamaning o'ziga xos belgilarini anglatadi. Shuning uchun topshiriqlar izohdagi jins ma'nosini bildiruvchi yoki asosiy, umumlashtiruvchi va tur belgisini bildiruvchi yoki ikkinchi darajali so'zlarni aniqlashga qaratilishi lozim. Buning uchun quyidagi topshiriqdan foydalanish mumkin.

2-topshiriq. So'zning izohini o'qing. Izohdagi asosiy va ikkinchi darajali so'zlarni topib, tagiga chizing.

Shundan so'ng mustaqil ravishda so'z ma'nosini izohlashga o'rgatishga o'tish mumkin. Buning uchun quyidagi topshiriqlardan foydalanish mumkin.

3-topshiriq. (O'quvchilarga aynim so'zlar yozdiriladi.) So'zlarni izohlang. Izohingizdagi asosiy so'z va ikkinchi darajali belgilarni aytib. Izohingizni lug'atdan tekshiring.

4-topshiriq. Lug'atdan so'zlarning izohini o'qing. Namunaga qarab berilgan so'zlarning izohini yozing.

a) Obod – ko'rkam binolar, chiroyli ko'chalar, bog-u rog'lar bilan go'zallashgan. (Sarishta – ...)

b) Sumalak – undirib yanchilgan bug'doy va undan tayyorlanadigan holvaytarsimon ovqat. (Lag'mon – ...)

d) Do'l – yumaloq muz holda yog'adigan yog'in. (Jala – ...)

5-topshiriq. So'zning ma'nosini ma'nodosh so'z orqali izohlang. Yozganingizni lug'atdan tekshiring. Masalan, armug'on [9, 11], baxil [9, 16], betinim [9, 19]. Bunda ma'nodoshi bo'lgan har qanday so'zni aytish mumkin.

Lug'at bilan gap darajasida ishlaganda ko'p ma'noli so'zlar ishtirok etgan gaplarni tanlash kerak.

6-topshiriq. Quyida berilgan gaplarni mol so'zi ma'nolarining lug'atda berilgan tartibiga ko'ra yozing.

Mol (lug'at)

1. Yirik shoxli uy hayvoni. Qoramol.
2. Bisotdagi buyum, boylik.
3. Sotiladigan narsa, buyum, tovar.

Gaplar

1. Yigisi moli yo'lida. (Maqol)
2. Bu do'konida oziq-ovqat mollari sotiladi.
3. Nodir mollarga o't terib keldi.

7-topshiriq. O'lja so'zi ishtirokida uning lug'atda berilgan ma'nolari tartibiga ko'ra gaplar tuzing.

O'lja (lug'at)

1. Dushman ustidan g'alaba qilish tufayli qo'lga kintilgan narsa.
2. O'vda qo'lga tushiriladigan, tumb yoki o'tib olinadigan narsa.

3 – 4-sinflarda o'quvchilarni lug'at bilan mustaqil ishlashga o'rgatuvchi topshiriqlardan foydalanish lozim. Shunday topshiriqlarga misollar:

1-topshiriq. (3-sinf "O'qish kitobi" darsligi [11]dagi "Mehrijon saryi" matniga) Matnini o'qing. O'zingiz uchun tushunaraz so'zlarni yozib oling. Shu so'zlarning izohini lug'atdan topib, daftaringizga ko'chiring.

Matn quyidagicha:

Mehrijon bilan Navro'z o'zbeklarning eng go'zal, eng tarovatli bayram sayillaridan hisoblanadi. Chunki ular xalqchil, hayotiy an'analardir.

Navro'z bahor kirishi, qishning ayocli kunlaridan uzil-kesil qutulib, yangi kun, yangicha hayotning boshlanishini nishonlash bayramidir.

Mehrijon esa hasil ko'tarib, qishga tayyorgarlik ko'rishdir, to'kin-sochmlikka shukuronatik, hayotga muhabbat ramzidir.

Xalq kuzgi bayram sayilining nomini "Mehrijon" deb bilib qo'ygan. U dehqon yil bo'yi qilgan mehnatining lazaratini to'lab ko'rayotgan paytida – 25-sentabrga o'tar kachasi nishonlanadi.

Abu Rayhon Beruniy so'zi bilan aytganda, Quyosh va Oy falakning ikki ko'zi bo'lganidek, Navro'z bilan Mehrijon ham zaminning ikki ko'zidir.

O'quvchilar matndagi taxminan quyidagi so'zlarni yozib olib, izohli lug'at orqali ma'nosini bilib oladi: *sarovatli, saqil, xalqchil, haporty, an'ana, usil-kasil, shuk-ronalik, falak, samim*.

Bunday topshuqlarni bajarish orqali o'quvchida izohli lug'at bilan mustaqil ishlash ko'nikmasi shakllanadi.

Izohli lug'atdan faqat so'z ma'nosini aniqlash emas, o'quvchi lug'atini foydalanish maqsadida ham foydalanishi mumkin. Bunda o'quvchilarga ma'nosi izohlangan so'z ishtirokida so'z birlamasi va gap tuzdiriladi.

2-topshuq. (3-sinf "Ona tili" darsligidagi 40-masbqqa) *Ma'naviyat, ma'rifat, da'vogar, ta'sirchan, ma'murchilik, mas'uliyat, ta'minot, e'rigod, ma'yuslanmoq* so'zlarining ma'nosini lug'atdan foydalanib izohlang. Shu so'zlardan foydalanib gap tuzing.

Mashqda berilgan mazkur so'zlar ma'nosini 3-sinf o'quvchisi bilmaydi. Bu so'zlar ustida lug'at ishi o'tkazilmasa, ular hatto o'quvchining nafsoli lug'atga ham kirmay qoladi.

3-topshuq. 3-sinf "Ona tili" darsligidagi 42-masbqqa. Lug'atdan foydalanib *qur'on, qo'rg'on, mo'jiza, da'vat, so'na, mas'ul, ma'mor, qit'a, so'gal, sa'va, to'ng'iz* so'zlarining ma'nosini izohlang.

Shu so'zlar ishtirokida so'z birlamasi tuzing. Foydalanish uchun so'zlar: *mustahkam, tabiat, hushyorlik, shaxs, o'qimog, bino, olin, g'adiv-budur, mirri, ovlamoq*.

Xulosa sifatida quyidagilarni aytish mumkin.

Kuzatishlarimiz ko'rsatadiki hozirgi kunda boshlang'ich va yuqori sinflardagi ona tili va adabiyot darslarida lug'atlardan foydalanish darajasi juda past. Bunday hodisaning sabablaridan biri o'quvchilarda bolalikdan lug'atdan foydalanish ehtiyoji va ko'nikmasi shakllanmaganligidir. Shuning uchun lug'atlar bilan ishlashni boshlang'ich sinfdan boshlash lozim.

O'qituvchilar tajribasini o'rganish natijasida ona tili darslarida lug'at ishi yetakchi o'rin egallamog'a lozim degan xulosaqa kelish mumkin. Boshlang'ich sinf o'quvchisida u yoki bu lug'atga (muam-moga bog'liq ravishda) murojaat qilish odat tuziga kirsaq, lingvistik masalalarni o'z oldiga qo'yib, ularga ongli ravishda javob topishga tayyor bo'lgan va bu ishni qila oladigan madaniyatli odamni tarbiyalashga asos yaratildi deb hisoblash mumkin.

Adabiyotlar

1. Bobojonov Sh., Islomov I. O'zbek tilining so'zlar darajalanishi o'quv lug'ati (maktab o'quvchilari uchun). Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2007. – 51 b.
2. Fuzailov S., Xudoyberganova M. Ona tili 3-sinf uchun darslik. – Toshkent: «O'qituvchi», 2012. – 144 b.
3. Hamrayeva Y. O'zbek tilining o'zlashma so'zlar o'quv izohli lug'ati. – Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2007. – 104 b.
4. Ikromova R., Gulomova X., Yo'ldosheva Sh., Shodmonqulova D. Ona tili. 4-sinf uchun darslik. – Toshkent: «O'qituvchi», 2013. – 192 b.
5. Mengliyev B., Xudoyberdiyeva M., Boymatova O. O'zbek tili iboralarining o'quv izohli lug'ati. – Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2007. – 39 b.
6. Qosimova K., Fuzailov S., Ne'matova A. Ona tili. 2-sinf uchun darslik. – Toshkent: «Cho'lpon», 2008. – 128 b.
7. Rahmatullayev Sh., Hojiyev A. O'zbek tilining imlo lug'ati. – Toshkent: «O'qituvchi», 1995. – 192 b.
8. Rizayev S. Imlo va talaffuz lug'ati (boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun). – Toshkent: «O'qituvchi», 1998. – 80 b.
9. Safarov F., Safarov S. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun izohli lug'at. – Toshkent: «Fan», 2012. – 218 b.
10. To'rayeva U., Shodmonova D. O'zbek tilining zid ma'noli so'zlar o'quv lug'ati. – Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2007. – 38 b.
11. Umarova M., Hamroqulova X., Tojiboyeva R. O'qish kitobi. 3-sinf uchun darslik. – Toshkent: «O'zbekiston», 2012. – 224 b.
12. Shukurov O., Boymatova B. O'zbek tilining ma'nodosh so'zlar o'quv lug'ati. – Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2007. – 49 b.

ISSN 2181-6883

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

№ 1, 2018

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro, 2018

To'lganov Abdulqobil Abdulqahhorovich, tarixiya fanlari doktori, professor
Bogiykulov Usobqoy Shoyimqulovich, pedagogika fanlari doktori, professor
Makhammad Mubt Hissomovich, pedagogika fanlari doktori, professor
Bingiyev Kadiyong Bingiyovich, pedagogika fanlari doktori, professor
Oliyevlar Abdulqahhor Oliyevich, pedagogika fanlari doktori, professor
Bekdolatova Olay Abduraxmonova, pedagogika fanlari doktori, professor (Ikhtisodiy shaxmat pedagogika universiteti, Rossiya)
Yasayilova Yekta Kristina, pedagogika fanlari doktori, professor (N. Fikisi nomidagi Jamiy-G'arbiy Universiteti, Belgiya)
Gakhovlar Sidiq Gakhovich, pedagogika fanlari doktori, professor
Berkov Sharif Raxmatjonovich, psixologiya fanlari doktori, professor
Jabborov Ibrim Akhmedovich, psixologiya fanlari doktori, professor
Kamrabova Fat'no Ismatovna, psixologiya fanlari doktori, professor
Kadirov Vidadin Usayyevich, psixologiya fanlari doktori, professor (Naxchivan davlat universiteti, Rossiya)
Mavqiyev Vidadin Oqoyevich, psixologiya fanlari doktori, professor (Yekaterinburg davlat universiteti, Rossiya)
Chuvashkina Yekta Raximovna, psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina pedagogika fanlari milliy akademiyasi, Ukraina)
Oliyev Leonid Fedorovich, pedagogika fanlari nomzodi, RAU professori (Abxaziya, Rossiya)
Kuchukov Igor Nikolayevich, pedagogika fanlari nomzodi, RAU professori (Kiyev, Ukraina)
Sobirova Lyudmila Fedorovna, filozofiya fanlari nomzodi, doktorant ("Oliy iqtisodiyot maktabi" milliy ixtisodiyot universiteti, Rossiya)
Tajmurodov Zohirjon Abdulazizovich, tarixiya fanlari doktori, professor
Azerov Alimjon Raxmatovich, tarixiya fanlari doktori, professor
O'liyeva Demayong Saodatovna, Biologiya fanlari doktori, professor
Zamiatova Shoina Naimovna, Biologiya fanlari doktori, professor
Dunayev Dursatmurod Oqilovich, filozofiya fanlari doktori, professor
Fayzov Shukurjon Zamratovich, tarix fanlari doktori, professor
To'liyev Helmi Hujayevich, tarix fanlari doktori, professor
Mavqiyev Sharafat Mavqiyevich, tarixiya fanlari doktori, professor
Makhammadov Husn Mavqiyevich, tarixiya fanlari doktori, professor
Bo'yaboyev Muhammadjon To'yevich, iqtisod fanlari doktori, professor
Bo'yev Salayman Bo'yevich, biologiya fanlari doktori, professor
Olimov Sharofjon Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

№ 1, 2018

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasini tashkil qilgan O'AK Boshqaruvi tomonidan 2016-yil 29-dekabr kuni qurilgan va 2016-yil 22-fevral kuni 1-soni bilan chiqarilgan. Jurnalning maqsadi va ma'naviyatini ta'kidlash uchun 2016-yil 22-fevral kuni 1-soni bilan chiqarilgan. Jurnalning maqsadi va ma'naviyatini ta'kidlash uchun 2016-yil 22-fevral kuni 1-soni bilan chiqarilgan.

Jurnal 2001-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 4 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasini tashkil qilgan O'AK Boshqaruvi tomonidan 2016-yil 22-fevral kuni 1-soni bilan chiqarilgan va 2016-yil 22-fevral kuni 1-soni bilan chiqarilgan.

Ma'muriy: Buxoro davlat universiteti

Ta'limiyat ma'muriyati: O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy

Elektron manzil: ped_mahorat@buxdu.edu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

- Bosh muharrir: Adilov Davlat Raimonovich – pedagogika fanlari doktori, professor
- Bosh muharrir o'rinbosari: Nurov Z. J. Davlat Nigmatovich – iqtisod fanlari doktori, professor
- Ma'rufat ko'chasi: Hamroyev Alijon Ro'ziqulovich – pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

